

İlhanlı Dönemi Tarih Yazımında Moğolların Anadolu Hâkimiyetine Meşruiyet Sağlama Argümanları

Mustafa Uyar*

Bildirimizin en başında, konunun ana öğelerinden *meşruiyet* kavramının genel bir tanımını yapmak, yerinde olacaktır. Meşruiyet terimi *iktidar*, *güç kullanma* ve *otorite* kavramlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bunlardan ilki olan iktidar, en geniş ve yalın anlamıyla “bir kişiye ya da gruba, aksi durumda yapmayacakları bir şeyi yaptırmak” demektir¹. Diğer bir deyişle iktidar, bir kimsenin veya bir grubun diğerlerini kontrol ve kumanda kapasitesi anlamına gelir. Bu tür bir iktidar modeli sosyal ve siyasi yapılar içinde, bunların ilişkilerinde mevcut olup aileden devlete, uluslararası birçok alanda varlığını göstermektedir.

Fakat tüm bu yapılarda ve iktidar ilişkilerinde, iktidara yönelik itirazlar ve karşı koymalar durumunda *güç/zor kullanma yetkisi* sadece *devlete* aittir. Bu nedenle siyasi iktidar, güç kullanma tekeline elinde bulundurması yönüyle diğer iktidar sahiplerinden ayrılır. Devlet, yönettiği kitlenin yasalara uymayan kişilerini veya kısmını, belli şartlar oluştuğunda, belli kurallar ve yasalar çerçevesinde emirlerine uymaya zorlayabilir².

Devlet idaresini elinde tutan iktidar, şiddet kullanma yetkisine ve tekeline sahip olmasına rağmen, sadece zora ve güce dayanmaz. Tarihsel örnekler bize, devleti yöneten iktidarların sırf güç kullanımı ile idari istikrarı sürdüremediğini; güç kullanmanın devamı halinde istikrarsızlığın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu sebeple idareciler, yönetmeyi sürdürebilmek için iktidarlarını meşru temellere oturtmaya, yani otoriteye dönüştürmeye mecburdurlar. Dolayısıyla *otorite* kavramı, *meşru iktidar* ifade eder. İktidar sahipleri de otorite sahipleri gibi karar ve emirlerini muhalefet ya da direnme ile karşılaşmadan uygulatabilirler. Fakat ikisi arasındaki

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE, uyar@ankara.edu.tr ORCID:0000-0001-7037-9114

1 Terence Ball, “Power”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 397; Levent Gönenç, “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, *Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, C L/ sy.1 (2001), s. 132.

2 Gönenç, agm., s. 132-133.

temel fark, yönetilenlerin otorite sahiplerine kendi arzularıyla itaat etmeleridir. Otorite her ne kadar güçle destekleniyorsa da, temelde iktidarın meşru olduğuna inanan yönetilenlerin rızasına dayanır³.

Meşruiyet ise, yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı gibi, iktidarın otoriteye dönüştürülmesinde, yönetim hakkının kaynağı ile ilgili bir problemdir. Yönetim hakkının nereden kaynaklandığı sorunu, zamana ve coğrafyaya göre değişen, üzerinde fazlaca tartışılan ve bu bildiride detayına inmeyeceğimiz bir konudur.

Meşruiyet Ortaçağlarda da önemli ve değer verilen bir kavramdır. Bu sebeple dönemin *siyâset-nâme* eserleri, meşruiyetin sağlanması konusunda hükümdar yapılan nasihat ve ikazlarla doludur; zira bu kitapların asıl amacı, meşruiyetin tesisidir. Bu anlamda tarihyazıcılığı da meşruiyetin sağlanması yönündeki propagandada aktif rol almıştır. Bunu destekler biçimde, şimdi üzerinde duracağımız İlhanlı dönemi tarihyazımının önemli üyesi Vezir Reşidüddin Fazlullâh “edipler, şairler ile müverrihlerin en iyi ve en önemli *dâ’îler*/propagandistler” olduğunu özellikle vurgulamaktadır⁴. Onun da içinde yer aldığı ve eserler vererek katkıda bulunduğu Moğol dönemi tarihyazıcılığı ekolünün propaganda hizmetlerinin başında, Moğol hâkimlerin Ortadoğu’daki ve Anadolu’daki iktidarlarını meşrulaştırma çabası gelir.

Bu anlamda dönemin en önemli kaynağı, *Câmi’ü’t-Tevârih*’tir. 1294’te Kubilay Han’ın ölümü ve sonraki yıl Gazan’ın Müslüman olması, Orta Doğu’ya hâkim Moğolların meşruiyet dayanaklarını yeniden tesis etmelerini gerektirecekti. Bu dayanaklar bir taraftan Türk-Moğol, diğer taraftan ise Fars-Arap-İslam tarihsel hafızasından beslenmeliydi. Bu arayışta Memlûklar ile yürütülen çatışmanın etkisi de fazla olup iki devletin bölgede otorite, dolayısıyla meşruiyet sağlama gayretleri bu eserin yazımında önemli etmendi⁵. Bu yönden Reşidüddin, adeta Moğol hanlarını hem Moğolların, hem de Orta Doğu’daki tüm Müslümanların hükümdarı olarak yeniden karakterize eder⁶. Buna paralel olarak genelde İlhanlı tarihyazıcılığı, özelden ise *Câmi’ü’t-Tevârih*, Moğollar ile selefleri Türk Selçukoğulları

3 Richard B. Friedman, “Authority”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 28; Gönenç, agm., 132-133.

4 Reşidüddin Fazlullâh Hemedâni, *Câmi’üt-Tevârih-i Reşidüddin Fazlullâh Hemedâni*, tas. Muhammed Rûşen-Mustafa Müsevî, Tehrân 1373, C I, s. 33. Charles Melville, “The Mongol and Timurid Periods, 1250-1500”, *Persian Historiography*, ed. Charles Melville, New York 2012, s. 185.

5 Stefan T. Kamola, *Rashid al-Din and the Making of History in Mongol Iran*, (Doktora Tezi), University of Washington 2013, s. 135-136.

6 Kamola, *agt.*, s. 132.

arasında hem tarihsel, hem de jeneolojik bakımdan bağ kurmak ister. Bundan kasıt, Moğolların mevcut coğrafyada Selçukluların varisi oldukları, dolayısıyla meşru iktidarı ellerinde tuttıkları algısını yaratmaktır⁷.

Reşîdüddîn, Moğol soyunun (*uruk*) diğer “kavim”lerden farklı olarak, kendi saf ve üstün soylarının kayıtlarını tuttuğunu; atalarını kendi çocuklarına öğrettiğini ve soylarını unutmadığını söylemektedir⁸. Bu ifadeyle o, Moğolların “yüce ve arı” soyuna vurgu yapmakta; ardından, önemli bir meşrulaştırma argümanını devreye sokmaktadır: Bu, eserine derç ettiği Oğuz Kağan Destanı’dır⁹. Bu argüman yardımıyla müellif, Orta Doğu’da uzun süre otorite tesis eden Selçuklular ile Moğollar arasında bir soy bağı kurmaktadır. Bunu, Selçukluların Kınık boyunun da dâhil olduğu Oğuz Türklerine isim babalığı yapan Oğuz Kağan üzerinden gerçekleştirmektedir¹⁰. Bu amacına paralel biçimde Reşîdüddîn, eserinin başlangıç kısmının ikinci faslında “Şimdi ‘Moğol’ diye adlandırılan Türk kavimleri”; dördüncü faslında ise “Eski zamanlarda ‘Moğol’ diye adlandırılan ‘Türk’ kavimleri” başlıklarını atar. Bu başlıklar yardımıyla müellif, her iki milletin kendi çağında müstakil olmakla beraber aynı soydan geldikleri algısını yaratmak istemektedir. Hatta, Türk kabileleri Aşına/A-shi-na ve Aşite/A-shi-te’nin müteradifi olması maksadıyla *Câmi’ü’t-Tevârîh*’te Nirunlar ve Dürügin klanlarının türetildiği iddiası¹¹ da, soy birliği inşa çabasının bir kanıtı şeklinde gösterilebilir¹².

Ayrıca Reşîdüddîn Fazlullâh, İslamiyet öncesi dönemde hâkimiyet süren Oğuz

7 Kamola, *agt.*, s. 131.

8 Reşîdüddîn, C I, s. 223.

9 Oğuz Han Destanı’nın versiyonları ve *Oğuz-nâme* geleneği hakkında ayrıntı için bkz. İlker Evrim Binbaş, “Oğuz Khan Narratives”, *Encyclopedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/oguz-khan-narratives>

10 Kamola, *agm.*, s. 557.

11 İddia ve bu iki kabile hakkında ayrıntı için bkz. Saadetin Gömeç, “Türklerin ve Moğolların Tarihi İki Boyu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXVI/sy. 42 (2007), s. 1-7; Saadetin Yağmur Gömeç, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Ankara 2017, s. 115-125.

12 Vassâf da *Târîh-i Cihângüşâ*’nın zeyli niteliğindeki *Tezciyetü’l-Emsâr ve Tezciyetü’l-A’sâr* adlı eserinde, Moğolların Orta Doğu’da mevcut müesses yönetimin bir parçası olduğunu, Salgurlu Atabeyliği üzerinden gösterir. Ona göre Salgurlu hanedanına ait devlet gelenek ve otoritesi, Moğol hâkimiyeti içine derç edilmiştir ve Moğollar devleti bünyesinde varlığını sürdürmektedir, bkz. Kamola, *agt.*, s. 144-145. Kadı Beyzâvî’nin eseri de, benzer şekilde, İlhanlı hâkimiyetini daha önceki kadim ve köklü imparatorlukların bir devamı şeklinde sunarak ayrı bir meşruiyet düzlemi tesis etmek ister, bkz. Kâdî Nâsirüddîn Beyzâvî, *Nizâmü’t-Tevârîh*, ed. Mîr Hâşim Muhaddis, Tehrân 1382; Bu eserin tarihsel niteliği hakkında bkz. Charles Melville, “From Adam to Abaqa: Qâdi Baidâwî’s Rearrangement of History”, *Studia Iranica*, C XXX, Paris 2001, s. 67-86.

Kaçan'ı “Tek Tanrılı” bir hükümdar şeklinde karakterize etmekte¹³, dolaylı olarak Moğolları da ataları üzerinden monoteist sistem içine dâhil etmektedir¹⁴. Böylece Moğolların, Anadolu'ya girmeye başladıkları dönemde gayrimüslim, fakat buna rağmen *muwahhid ve hüdaşinâs*¹⁵ oldukları, bu yönden Anadolu'nun hâkimi Selçuklulara “hem ırki, hem de dinî yönden yakınlıklarını” ön plana çıkarır.

Bu tarzda eserler telif eden “propagandist” tarihçilerin en önemli örneği, Anadolu Selçuklu Devleti bürokrasisinde hizmet veren *İbn Bibî*'dir.

İbn Bibî el-Müneccime lakabıyla tanınan Nâsirüddin Hüseyin b. Muhammed b. 'Alî el-Ca'ferî er-Rugadî (öl. 1285 yılından sonra), Harezmişâhlar hanedanlığı hizmetinde bulunmuş *muneccim* bir annenin ve *munşî* bir babanın çocuğudur. Moğol istilası önünden kaçan bu aile, Sultan I. 'Alâ'üddin Keykubâd'ın daveti ile Konya'ya yerleşerek Selçuklu Devleti hizmetine girmişti. *Firâş-hâne-yi hâs müşrifliği*, tercümanlık ve elçilik görevlerinde bulunan babasının ölümünün (1272) ardından İbn Bibî, *dârü'l-înşâ-yı saltanat* veya *dîvân-ı tuğra* reisliğine getirilerek bürokrasi içindeki yerini almıştı¹⁶.

İbn Bibî, *el-Evâmir'ül-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye* adlı eserini, II. Giyâsüddin Mes'ûd zamanında Bağdâd'da görüştüğü İlhanlı tarihçisi ve bürokratlarından 'Alâ'üddin 'Atâmelik Cüveynî'nin (öl. 1283) direktifi üzerine kaleme almıştı. Cüveynî, İbn Bibî'den, Anadolu'nun fethinden kendi zamanına kadar gelen bir Selçuklu tarihi yazmasını istemişti¹⁷.

- 13 A. Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1982, s. 17-18. Moğolların iktidarlarını dayandırdıkları “Tanrısallık” ve “cihanşumulluk” savları hakkında bkz. Osman G. Özgüdenli, “İlhanlılar'da Hükümlerlik Telâkkisi ve Hükümdar Algısı”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C V/sy. 1 (2018), s. 73 vd.
- 14 Stefan Kamola, “History and legend in the Jâmi' al-Tawârih: Abraham, Alexander, and Oghuz Khan”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, C XXV/sy. 4, (2015), s. 562-563.
- 15 Reşidüddin, *age*, C I, s. 27; C III, s. 1308; Reşidüddin Fazlullah, *Câmi'ü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanı, Ankara 2013, s. 291; Peter Jackson, “Mongol Khans and Religious Allegiance: The Problems Confronting a Minister-Historian in Ilkhanid Iran”, *Iran*, C XLVII, London 2009, s. 114.
- 16 el-Hüseyin b. Muhammed b. 'Alî el-Ca'ferî er-Rugedî İbn Bibî, *el-Evâmir'ül-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, upkibasım haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956, s. 442-443; İbn Bibî, *el-Evâmir'ül-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuk Name)*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C I, s. 439-441; Charles Melville, “The Early Persian Historiography of Anatolia”, *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East. Studies in Honor of John E. Woods*, ed. J. Pfeiffer-S. A. Quinn, Wiesbaden 2006, s. 138; Osman G. Özgüdenli, “XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tarih Yazıcılığı”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan (75. Doğum Yılı)*, ed. E. Uyumaz-A. Usta-M. Kesik-C. Piyadeoğlu, İstanbul 2013, s. 265; Abdülkerim Özaydın, “İbn Bibî”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, s. 379.
- 17 İbn Bibî, *age.*, s. 6,10, 742; İbn Bibî, *age.*, C I, s. 23, 29; C II, s. 249; Melville, “Persian Historiography”, s. 139; Özaydın, a.g.m, s. 379.

Fakat Cüveynî ve İbn Bibî'nin tanışmaları sadece bu görüşme ile sınırlı değildi: İbn Bibî'nin babası Mecdüddin Tercümân, mesleği olan *münşîlik* eğitimini, maiyetinde bulunduğu 'Alâ'üddin 'Atâmelik'in dedesi Şemsüddin Muhammed Cüveynî'den almıştı. Böylece aynı *inşâ* ekolünden yetişmiş, daha önce Selçuklu ve Harezmsâhlar sarayında hizmet vermiş iki aileden biri Moğol, diğeri ise Anadolu Selçuklu bürokrasisinde görev almışlardı. Bu yakınlık, onların *inşâ* tarzlarının yanı sıra tarih telif etmedeki gelenek ve üsluplarının da benzeşmesinin sebebi idi¹⁸. Bu kadim bağlar nedeniyle İbn Bibî'nin eserinin *el-Evâmir'ül-Âlâ'iyye fi'l-Umûri'l-Âlâ'iyye* başlığındaki *Âlâ'iyye*'lerden birincisi, 'Alâ'üddin 'Atâmelik Cüveynî'ye nispetle kullanılmıştır¹⁹. Ayrıca İbn Bibî, aldığı direktifin gereği olarak, Cüveynî'nin eseri *Târih-i Cihân-güşâ*'nın içeriğine, tarzına ve amacına uygun bir eser yazmak mecburiyetinde idi. *Târih-i Cihân-güşâ*'nın ana hedefi, Moğolların İran topraklarındaki iktidarlarını meşrulaştırmak²⁰; İbn Bibî'nin görevi ise aynı işi *Bilâd-ı Rûm* toprakları için gerçekleştirmekti.

İbn Bibî, sadece Cüveynî kardeşler ile olan kadim aile dostlukları ve aldığı bu görev vesilesiyle değil, Anadolu'daki *noyan* ve *nöker*ler ile tesis ettiği yakınlık sebebiyle de İlhanlı yönetimine, dolayısıyla Anadolu'daki Moğol tahakkümüne sıcak bakmaktaydı²¹.

İbn Bibî'nin Anadolu'daki Moğol hegemonyasına ve bu bağlamda Selçuklu-Moğol ilişkilerine yaklaşımını anlamak üzere, iki siyasi güç arasındaki tâbîlik-metbûluk ilişkilerinin şekillendiği süreçlerin *el-Evâmir'ül-Âlâ'iyye*'de nasıl işlendiğine bakmak yerinde olacaktır.

Moğol-Selçuklu çatışmasının ilk ve en önemli örneklerinden Kösedag Savaşı'nın²²

18 Sara Nur Yıldız, *Mongol Rule in thirteenth-century Seljuk Anatolia: the Politics of Conquest and History Writing, 1243-1282*, (Basılmamış Doktora Tezi) The University of Chicago, Chicago 2006. s. 448; Melville, "Persian Historiography", 138.

19 İbn Bibî, *age.*, s. 6, 10, 742; İbn Bibî, *age.*, C I, s. 23, 29; C II, s. 249; Özyayın, agm., s. 379.

20 Cüveynî'nin eserinde kullanılan propaganda ve bunun araçları hakkındaki örnekler için bkz. Judith, Kolbas, "Historical Epic as Mongol Propaganda? Juwaynî's Motifs and Motives", *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran*, eds. Bruno De Nicola-Charles Melville, Leiden-Boston 2016, s. 155-171.

21 İbn Bibî'nin ismi, Nürüddin Caca (Cacaoğlu Nürüddin) adına tanzim edilen *vakfiyenin* şahitleri arasında, Moğol *noyan*ları ve *nöker*leri ile birlikte geçmektedir, bkz. Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989, s. 104; Yıldız, *agt.*, s. 461-462.

22 Kösedag Savaşı'nın ayrıntıları için başvuru eseri niteliğindeki şu çalışmalara bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2013, s. 451-457; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar",

(3 Temmuz 1243) anlatıldığı kısma baktığımızda İbn Bibî'nin, Moğollara karşı koyma fikrini katıyetle reddettiğini; bu tür bir girişimi gayrimakul ve kabul edilemez biçimde tanımladığını görürüz. İbn Bibî, Selçuklu Devleti ve hanedanlığının bekası ile bu devletin İlhanlılara tabiiyeti arasında sıkı bir bağ kurmakta; bunu eserinde sürekli biçimde vurgulamaktadır. Ona göre Köseadağ Savaşı neticesinde Selçuklu Devleti'nin bekasını sarsan esas etmen, bu savaşta Selçukluların yenilmesi değil, Giyâsüddin Keyhüsrev'in *Moğol tabiiyetine başkaldırma cüretini göstermesidir*. Bu sebeple İbn Bibî Köseadağ Savaşı'nı -eserini yazma amacına uygun biçimde- savaş taraftarlarının Moğollar eliyle perişan duruma düşürüldüğü “cahillik, tecrübesizlik ve nankörlükten” kaynaklı bir “isyan” olarak tanımlamaktadır.

Moğol ve Selçuklu güçlerinin karşı karşıya geldiği, Selçuklu yönetiminin Moğol tahakkümüne başkaldırdığı Sultanhanı Savaşı'nın (15 Ekim 1256) *el-Evâmir'ül-Âlâ'iyye*'deki hikâye edilişi de bu bakımdan önemlidir: Bilindiği üzere bu savaş, Sultan II. İzzüddin Keykâvus (1246-1257) ile Baycu Noyan arasında gerçekleşmiş ve Selçuklu ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmıştı. Savaşın sebebini anlattığı sırada İbn Bibî, “mal verip Baycu Noyan'ın rızasını kazanarak savaşı önlemek” gibi “doğru ve akılcıca” bir seçenek²³ dururken Sultan II. İzzüddin Keykâvus'un “hiçbir zaman savaş yüzü görmemiş, kavganın adını duymamış cahiller, yeni yetme reziller, gaffet ve dalâlet içindeki *fitnecilerin*” teşvikiyle savaşa karar verdiğini yazar²⁴. Bu “akılsızca” savaş kararı, Baycu Noyan'ın “sultana karşı kalbindeki sevgi ve muhabbete” rağmen alınmış, adeta “Moğol alicenaplığına nankörlük” edilmişti. Elbette bu “*asilik* ve başkaldırının *kaçınılmaz* sonucu” olarak Selçuklu ordusu yenilmiş, “alçaklar ile sefillerin hırsından ve gazezinden, böyle bir saltanat

Selçuklu Araştırmaları Dergisi, C I, (1969), s. 10 vd.; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2014, s. 90-99; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1995, s. 80 vd.; Mustafa Uyar, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2012, s. 416-419. Ayrıca, ansiklopedi maddeleri dışında bu savaşı müstakilen inceleyen çalışmalar da mevcuttur: Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 37 (2015), s. 35-84; Erkan Göksu, “Köseadağ Savaşı (1243)”, *Tarihin Peşinde*, sy. 2 (2009), s. 1-14; Josef Matuz, “Der Niedergang der anatolischen Seldschuken: die Entscheidungsschlacht am Köseadağ”, *Central Asiatic Journal*, XVII/2-4 (1973), s. 180-198.

23 İbn Bibî'ye göre bu seçenek “akılcıca”dır, çünkü onun deyimiyle “Baycu Noyan'ın savaşçı süvarileri savaş için kılıçlarını bilemedikleri / Korkularından nehir suyunun donduğu savaşı arayan genç *bahadır*lar / Yağma işine giriştikleri zaman, felek heybetlerinden sıkıntıya düşer / Onlar, ‘*Cihan Padişahi*’nin [Möngke Han {1251-1259}] ikbalıyla zafer bayrağını aya yükseltirler, bkz. İbn Bibî, *age.*, C II, s. 145.

24 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 145.

ayaklar altına düşmüştü”²⁵. İbn Bîbî’ye göre Selçuklu saltanatını ve ülkesini tekrar “eski muhteşem günlerine döndürebilecek” kimseler ise, başta Şemsüddîn Cüveynî olmak üzere yine İlhanlı yönetimi idi²⁶.

İbn Bîbî’nin eserini yazdığı zamana yakın bir sırada gerçekleşen diğer bir çatışma olan Elbistan Savaşı’nın (15 Nisan 1277) *el-Evâmir’ül-Âlâ’iyye*’deki anlatılış tarzı, aynı şekilde bize bu müellifin Anadolu’daki Moğol hâkimiyetini meşrulaştırmaya dönük çabasını açıkça gösterir. Bilindiği üzere bu savaş, Anadolu’daki ünlü Moğol *noyan*ları Tudavun ile Tuku’nun Memlûk hükümdarı Baybars el-Bundukdârî (1260-1277) tarafından öldürülmesi sonucu Memlûkların Moğollar karşısında zafer kazandığı bir muharebedir. İbn Bîbî’nin bu savaşı anlatırken kullandığı Orta Çağ Fars edebiyatına özgü argümanlara baktığımızda, şu tasvirler gözümüze çarpar: Memlûk ordusunun askerleri “sayılamayacak kadar çok” olup Moğol ordusunun miktarı ise “üç binden azdı”. Bu sebeple, “üstün meziyetlerine ve kahramanlıklarına rağmen” Moğol askerleri, “çaresizce” yenilmiş ve Memlûklar galip gelmişti. Savaş sonunda, Tuku ve Tudavun “*Cihan Padişahu* (yani İlhan Abaka [1265-1282])” uğruna hayatlarını feda etmişlerdi²⁷.

İlhan Abaka, İbn Bîbî’nin tanımıyla, “Çin’den Şam’a kadar *bütün dünyanın hâkimi*” iken²⁸, Baybars ise sadece “Sivas’ta satılan bir köle” idi.²⁹ Hatta ona göre “*İlhanların en büyük düşmanı* Baybars dahi, İlhan Abaka’nın ‘*Cihan Padişahu*’ olduğunu ikrar eder”³⁰. Ayrıca İbn Bîbî, Baybars’ı *Şehnâme* geleneğine uygun olarak “Efrâsiyâb” şeklinde tanımlamaktadır: Bu tanımıyla İran-Turan dikotomisine gönderme yapan İbn Bîbî Baybars’ı *Turan*’a ait bir figür şeklinde, Anadolu Selçuklu Devleti’ni ise metbûu İlhanlı Devleti ile birlikte İran’ın bir parçasıymış gibi okuyucusuna sunar³¹. Baybars, İlhan’ın himayesindeki Selçukluların tahtına oturma cüretini gösterdiği için “Rûmlular ve Araplar tarafından edepsiz padişah” diye anılmış; “Başının

25 İbn Bibi, *age.*, C II, s. 147.

26 İbn Bibi, *age.*, C II, s. 147-148.

27 İbn Bibi, *age.*, C II, s. 188. İbn Bîbî’nin, Sultan Baybars karşısında tartışmasız bir yenilgiye uğrayarak hayatlarını kaybeden bu *noyan*lara yönelik olarak, Moğollar karşısında hezimetle uğradıklarında Selçuklu emirleri için kullandığı “akılsız, cahil, savaş bilmez, yeni yetmeler” gibi tanımlar yerine “seçkin kahraman yiğitler” ibaresini tercih etmesi, savımızı destekler nitelikteki tavsiflerdir.

28 İbn Bibi, *age.*, C II, s. 190.

29 İbn Bibi, *age.*, C II, s. 189.

30 İbn Bibi, *age.*, C II, s. 192.

31 “Ülkenin sahibi, *Cihan Padişahu*, büyük kaanın, *uluğ ilhanın/ Dünyanın efendisi, kutlu padişahnın en küçük emiri dahi, o Efrâsiyâb’a galip gelsin!*”, İbn Bibi, *age.*, C II, s. 192-193.

Tatar gürzü ile ezilmesi için” dualar edilmişti³². Zira Selçukoğullarının tahtına bir “köle”nin oturması, kabul edilemezdi ve o taht, Selçukoğullarına aitti. Bu yüzden bu hanedan mensupları (Selçukoğulları), tahtlarına tekrar sahip olabilmek için *ilham* yardımı çağırmışlardı³³. Zira ilhanların hâkimiyeti zamanında “tüm Rûm ülkesine bolluk, bereket ve asayiş gelmişti”. Baybars, “nifak tohumlarını” ekmeden önce “Moğollar ile Rûm halkı gül kokulu bu ülkede beraberce, kardeş gibi” hayat sürmekteydiler³⁴.

Açıkça görüldüğü üzere İbn Bibî, Selçuklu Hanedanlığı’nın Anadolu’daki hâkimiyetini, İlhanlı tâbiyeti koşuluna bağlamakta; İran Moğollarını metbû tanımayan bir siyasal yapının Anadolu’da tutunamayacağını ima etmektedir. İşte tam da bu imasına uygun olarak, Elbistan Savaşı’nın gerçekleştiği sırada tahtta bulunan III. Giyâsüddîn Keyhüsrev, “kurtuluş çaresini *şâha* (İlhan Abaka) sığınmakta” bulur. Zira “dinin iftiharı”³⁵ ve “iyi namlı efendi” Vezir Fahrüddîn Ali, “en isabetli ve en mutluluk veren düşünce olarak” *İlhan*’ın himayesine sığınmayı tavsiye etmişti³⁶. Sultan da, “Tıpkı diğer Selçukoğulları gibi can u gönülden *şâha* kuldu ve her zaman onun hükmüne boyun eğmişti”. Müellifin deyimiyile Rûm ülkesinin ve kadim Selçuklu hanedanının “kötülüklerden emin ve *ahir zamanın cevri*nden uzak” kalması için, “İlhan’ın himayesine mazhar olması” şartı³⁷.

Ayrıca İbn Bibî, Rûm hâkimlerinin başka metbûlar aramamaları gerektiğini kapalı şekilde ifade eder; “Tüm dünyaya hâkim” ilhanların öfkesinden kaçınmak gerektiğini salık verir. Zira onlar hiddetlendiklerinde “ne *Mısrılı*, ne *Suriyeli* (Memlük Sultanlığı kastediliyor), ne de *Rûs* (Altınorda Hanlığı kastediliyor) [hayatta] kalır.”³⁸ “*Dünyanın efendisi İlhan*”a başkaldıran herkesin “ömrü kısılır, *devlet*i yıkılır ve çıkacak hadiselerin elinde aciz kalır.”³⁹ Hatta Elbistan Savaşı’ndan sonra da tıpkı böyle olmamış mıydı? Tuku ve Tudavun *noyan*ların cansız bedenlerine rastlayınca “Gazap ateşi alevlenen İlhan Abaka, kaderin hükmünü tanımayanları; huzurun ve selametın kıymetini bilmeyenleri, sağlam bir düşünce ve doğru bir

32 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 192.

33 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 194.

34 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 187-188.

35 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 188.

36 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 190.

37 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 194.

38 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 190.

39 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 194.

fikre dayanmayıp *kâhir* devletin (İlhanlı Devleti'ni kastediyor) taraftarlığını artık bırakmış olan ayrılık-gayrılık güdenleri cezalandırmayı gerekli gördü". İlhanın "tüm Rûm ülkesini kasıp kavuracak öfkesi", ancak Sâhib Şemsüddîn Cüveynî'nin çabalarıyla yatışmıştı⁴⁰.

İbn Bibî'ye göre Moğollarla yapılan savaşlarda zafer kazanmak, Elbistan Savaşı örneğinde görüldüğü üzere, Selçuklu hanedanına ve ülkesine herhangi bir fayda sağlamayacak; aksine daha büyük felaketlerin kapısını aralayacaktı. O yüzden, *el-Evâmir'ül-Âlâ'iyye*'de sürekli biçimde vurgulandığı üzere Selçuklu hanedanlığı, İlhanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürmeli ve bu yolla Anadolu tahtında oturmaya devam etmeliydi. Genel tutumuna paralel biçimde İbn Bibî, Moğol tahakkümüne karşı duran Türkmen taifelerini de şiddetle tenkit ve onları, Anadolu'daki Moğol hâkimiyetini sarsan "ısyankârlar" şeklinde takdim etmektedir⁴¹.

Moğolların Anadolu'daki hâkimiyetlerini meşru temellere oturtmaya çalışan diğer meşhur müellif, söz konusu dönemin ve coğrafyanın en önemli tarih kayıtlarından birini kaleme alan Kerîmüddîn Mahmûd b. Muhammed el-Aksarâyî'dir. 723/1323 tarihinde telif ettiği *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr (Tezkire-i Aksarâyî)* adındaki eseri, İlhanlıların Anadolu valisi Temürtaş'a ithaf edilmişti⁴². Bu sebeple bu tarihî kaynak, İbni Bibî'nin eserine benzer şekilde, adeta, Moğolların Anadolu hâkimiyetini meşrulaştırma belgesi niteliğindedir. Eserini bu tarzda kaleme almasında onun, İlhanlı sarayından *vezîrlük* ve *nâibü's-saltanah* görevlerini alarak önemli makamlara gelen Mucîreddîn Emîrşâh'ın maiyetinde bulunması da etkilidir. Aksarâyî'nin meşrulaştırma söylemleri, eserin sonunda yer alan Temürtaş Noyan bahsinin geçtiği kısımlarda zirvesine ulaşır.

Müsâmeretü'l-Ahbâr'da tüm Moğol ve İlhanlı hükümdarları "Cihan Padişahı", "Dünyanın Efendisi", "Yeryüzü Padişahı", "Cihangir Padişah" sıfatlarıyla; Müslümanlığı seçmiş olan Gazan Han ise bunlara ilaveten "İslâm Padişahı" şeklinde tanımlanır⁴³. Onlar, yani "tüm dünyanın hükümdarları", kendilerine

40 İbn Bibî, *age.*, C II, s. 197 vd.

41 Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'nu'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 13; Özgüdenli, "Tarih Yazıcılığı", s. 266.

42 İsmail Aka, "Aksarâyî, Kerîmüddîn", İstanbul 1989, C II, s. 293; Kerîmüddîn Mahmûd-i Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. XVI.

43 Benzer şekilde kullanılan *pâdişâh-i cihân*, *pâdişâh-i âlem*, *sultân-i cihân*, *şâh-i cihân*, *şâh-i güt-penâh*, *pâdişâh-i rîy-i zemîn*, *pâdişâh-i rub'-i meskûn*, *es-sultânü's-şark ve'l-garb* ve *ilhân-i bilâd-i benî âdem*, *pâdişâh-i heft-iklîm*, *pâdişâh-i heft-kışver*, *şâh-i heft-kışver* gibi unvanlar ve bunların yer aldığı kaynaklar için bkz. Özgüdenli, "İlhanlılar'da Hükümlerlik Telâkkisi", s. 80-81.

karşı gelenleri, “isyana kalkanları yıkıp yok eder”; itaat edenlere ise “iyi ve adaletli” davranır; “onlara devlet bahşeder.”⁴⁴ Zira ilhanlar, “hem Allah’tan, hem de meleklerden yardım” alırlar⁴⁵.

Rûm ülkesi “her ne kadar ...rahat ve huzur makamı ise de Azerbaycan, Irak ve Horasan’ın kıyısında köşesinde aklına hükümdarlık ve büyük olma sevdası düşen, o isteğinin damgasını, o bölgelerin halkının alınına vuramayan kimse, tamah elini Rûm makam eyerinin uzantısına atar, istek ayağını, bu bölgenin karışıklık ve isyan yollarına koyar.”⁴⁶ Bu sebeple müellife göre Anadolu’nun rahat ve huzur içinde kalabilmesinin yegâne teminatı, İlhanlar gibi güçlü hamilerin himayesinde olmaktır; bu tavsiye, eserin çoğu yerinde gizliden veya açıktan yapılır. İlhanlar, “vücudun başı” gibidirler; tüm uzuvların (Yakın Doğu’daki tüm tabi hükümdarlar ve Moğol valileri kastediliyor) bu baş ile uyumlu çalışması gerekir; bu “başta itaat çizgisinden çıktıklarında, onlara uzuv hastalığı musallat olur.”⁴⁷

Sultanhanı Savaşı’nın konu edildiği rivayette Aksarâyî, tıpkı İbni Bibî gibi, II. ‘İzzüddin Keykâvus’un Baycu Noyan’a karşı koymak istemesinin yanlışlığını, “Savaş, barış istemekten çok daha büyük bir hatadır.” diyerek vurgular⁴⁸. Hatta müellife göre Keykâvus, Baycu’ya karşı çıkararak bu noyanın Rûm diyarında gerçekleştireceği bayındırlık faaliyetlerine engel dahi olmuştu. Zira bu savaşın hemen ardından “Rûm memleketlerinin uçlarına fermanlar ve menşurlar gönderdiler. Vilâyetler barış sayesinde rahata kavuştu. Karışıklık ateşi söndü. Baycu, Aksaray’da ordunun zararını gidermek için şihneler tayin etti. İşler öyle adaletli bir yola girdi ki halk gönül rahatlığıyla pazarlar kurdu. Ziraatten ve ekip biçmekten geri kalmadı. Hiç kimse adalet aramak için Baycu’nun huzuruna çıkmaya ihtiyaç duymadı. Eğer bazen bir mazlum şikâyete gitse, gidenin isteğine uygun biçimde, zalimin zulüm eli kısaltılırdı.” Aksarâyî’ye göre “Ülkeyi kılıçla alan (Moğol) ordusu, daha önce kâfir kalpli sözde Müslümanların bölge sakinlerine yaptığının yüzde birini dahi” yapmamıştı. Müellif, Baycu Noyan’ın Rûm diyarındaki faaliyetlerini yüceltmek, daha önce hiçbir Müslüman’ın bu ülke için böyle faydalı işler yapmadığını vurgulamak adına şu beyiti söyler: “*Biz Müslümanız, onun adı da kâfir. / Eğer o kâfirse, sen Müslümanlığı bırak!*”⁴⁹

44 Örneğin bkz. Aksarâyî, *age.*, s. 29, 36, 58, 105, 161, 239, 257.

45 Aksarâyî, *age.*, s. 143, 150.

46 Aksarâyî, *age.*, s. 152.

47 Aksarâyî, *age.*, s. 161.

48 Aksarâyî, *age.*, s. 32.

49 Aksarâyî, *age.*, s. 33.

Hülegü'nün 1258 yazında Anadolu Selçuklu Devleti'ni, iki rakip kardeş 'İzzüddîn Keykâvus ve Rüknüddîn Kılıç Arslan arasında paylaştırarak⁵⁰ hem idari hem de askerî güç anlamında küçültmesi, Aksarâyî tarafından İlhan'ın gerçek amacı ustaca gizlenerek tam tersi şekilde yorumlanır: Ona göre "Padişah (Hülegü) Selçukoğulları hanedanının, yani o köklü saltanat ailesinin yüksek itibarını gözetiyordu" ve Mu'înuddîn Pervâne'nin tavsiyesi üzerine "Müslüman şeriatindeki hükme göre" ülkeyi iki kardeş arasında bölmüştü⁵¹. Diğer bir deyişle bu "bölünme" hem Selçukoğullarının faydası, hem de İslam şeriatî düşünülerek yapılmıştı. İlhan Ahmed Tegüder'in (1282-1284) Anadolu Selçuklu Devleti'ni III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile II. Gıyâseddin Mesûd arasında paylaştırmasını da "*Ecen* (Moğ. *sahîp, malik, hükümdar*) Hülegü"nün yukarıdaki benzer tasarrufunu örnek ve model göstererek meşrulaştırır⁵².

IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1262-1266) dönemini tasvir ettiği sırada Aksarâyî, sultana karşı koyan Türk zümrelerini "zorba, boyun eğmeyen asi, fitne arayan, soysuz ve Hâricî"⁵³ sıfatlarıyla tanımlar. Yine müellif çeşitli vesilelerle bu kitleleri "kulaklarına boyun eğme küpesini, boyunlarına itaat boyunduruğunu takmayan", "başlarını itaat yakasından/perdesinden çıkararak", "küstah", "uğursuz", "şeytan", "melun ve şeytanın askerlerine benzeyen", "Deccâl'in ordusu ve tâğût", "Firavun'un ordusu", "Câlût", "kan dökücü", "hasis", "vefasız", "İsyankâr/âsi Uç Türkmenleri" şeklinde tanımlar⁵⁴. Müellife göre Rûm ülkesinde Moğol tahakkümüne baş eğmeyen Türkmen zümreleri, "emîr" değil, esîr olması gereken güruh'lardır⁵⁵.

50 Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 477-479; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 483-504; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994, s. 271-273; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C I, (1969), s. 34-36; Charles Melville, "Anatolia under the Mongols", *The Cambridge History of Turkey*, C I, Cambridge 2009, s. 58; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1995, s. 129 vd.; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010, s. 84-85; Mustafa Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2012, s. 423-424.

51 Aksarayî, *age.*, s. 26, 45.

52 Aksarayî, *age.*, s. 108.

53 Bu açıktan tanımlarına ilave olarak müellif Aksarâyî, Moğol zulmüne başkaldıran Anadolu Türkmenlerini Bedir Savaşı'ndaki müşriklere benzetmek amacıyla *Kur'ân-ı Kerîm*'den Kamer Süresi'nin 45. ayetini verir: "O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.", bkz. Aksarayî, *age.*, s. 54.

54 Aksarayî, *age.*, s. 58-59, 85, 95, 86, 87, 88, 91, 95, 139, 198, 141, 140, 164, 167.

55 Aksarayî, *age.*, s. 139.

1276'da gerçekleşen Hatîroğlu İsyanı'nın⁵⁶ tasvir eden Aksarâyî, Hatîroğlu Şerefüddîn Mes'ûd'un "İslâm kelimesinin yüce anlamına rağmen Şâm (Memlûk) ordusunun yardımıyla Moğollara karşı koymaya" çabaladığını söyler. Buradan anlaşıldığına göre Aksarâyî -içinde bulunulan şartlara bakarak- Moğollara *teslîm* olmayı, Müslümanlığın önemli bir cüzü addeder ve Moğol karşıtlığını ise "İslam dışılık" sayar. Buna paralel biçimde müellif, Orta Çağ'a özgü diğer eserlerde olduğu gibi, "Mülkü dilediğine verirsin."⁵⁷ ayetini de Moğol hegemonyasının bir dayanağı şeklinde sunar. Bu mantık ve paradigma çerçevesinde, 1277'de Elbistan Savaşı'nda⁵⁸ Moğollara karşı zafer kazanan Memlûk Sultanı Baybars dahi, "Cihan Padişahı Abaka Han" a karşı isyan edip Rûm ülkesindeki huzuru ve asayîşi bozan bir "asi"dir.⁵⁹

Kerîmüddîn Aksarâyî, Cimri hadisesini (1277-1278) anlatırken de aynı dili kullanır: Karamanoğlu Mehmed Bey ve 'Alâüddin Siyâvüş ile birlikte hareket eden Türkmenlerin çıkardığı "fitne ateşi", İlhanlı sarayından "Selçukoğullarının dergâhına yönelen zafer yardımlarıyla" söndürülmüştü. Bu isyanın bastırılması sırasında Moğol ordularının yaptığı kıyım ve tahribat ise son derece tabiiydi; zira "Hiçbir şey kırılmadan onarılmaz. Hiçbir varlık bozulmadan tamir edilmez"di. Ayrıca "Oluş ve yok oluş (*kevn ve fesâd*)⁶⁰ dünyasında acı ve eğlencede zor ile iyilik ikizdir; lütuf ve şiddet at başı gider; hayır ve şer, kâr ve zarar bir yerden çıkmışlardır."⁶¹

56 İsyan hakkında ayrıntı için bkz. Sevim-Merçil, *age.*, s. 482-483; Turan, *age.*, s. 537-542; Cahen, *age.*, s. 280-281; Sümer, *agm.*, s. 40-41; Erdem, *age.*, s. 216 vd.; Melville, "Anatolia under the Mongols", s. 69; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", s. 427.

57 *Kur'ân-ı Kerîm*, Âl-i 'İmrân, 26. Ayet.

58 Savaşın ayrıntısı için bkz. Turan, *age.*, s. 543-552; Sevim-Merçil, *age.*, s. 483-484; Sümer, *agm.*, s. 42-43; Erdem, *age.*, s. 228; Melville, "Anatolia under the Mongols", s. 69; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 283-284; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", s. 427-429.

59 Aksarâyî, *age.*, s. 92. Aksarâyî'nin "isyankâr" sözcüğü haricinde hem Türk-Moğol, hem de Arap-İslam terminolojisindeki "*yâğî ve bâğî*" kavramlarını bir arada kullandığı; bu yolla Moğol hâkimlerin bu Türkmen "asi"lere karşı zor/güç kullanmasını, söz konusu kültürler bağlamında da meşrulaştırmaya çalıştığı görülür, bkz. Aksarâyî, *age.*, s. 138.

60 Tabiat alanındaki *oluş* ve *bozuluşu* ifade eden felsefe terimidir. *kevn* ve *fesâd* kelimelerinin bir arada ve birbirinin karşıtı olarak kullanılmasına, Yunan felsefesine dair eserlerin Arapçaya çevrilmesiyle başlanmış olmalıdır. Türkçede *oluş* ve *bozuluş* diye ifade edilen *kevn* ve *fesâd* tabiriyle daha çok İslam felsefesi terminolojisinde, Yunanca *genesis* ve *sthor* kelimelerinin tercümesi olarak karşılaşılr, bkz. Kasım Turhan, "Kevn ve Fesad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXV, İstanbul 2002, s. 343; L. Gardet, "Kawn wa-Fasâd", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1997, C IV, s. 794.

61 Aksarâyî, *age.*, s. 104.

Müellifin bu tarz nitelendirmelerinin asıl sebebi, söz konusu kitlelerin Türkiye Selçuklu sultanına karşı buyruk tanımaz duruşları değil, Selçuklu iktidarı bünyesinde kurumsallaşan Moğol otoritesine başkaldırmalarıdır. Zira, tıpkı diğer İlhanlı dönemi müelliflerinin eserlerindeki gibi, Aksarâyî için de Selçukoğullarının Rûm ülkesindeki meşru iktidarının kaynağı, yine Moğol idaresine kayıtsız şartsız itaat idi. “Cihana hükmeden ilhanlara kulluk göstermek bir şerefti” ve “övgü”ye mazhar bir tutumdur. Ayrıca müellif Aksarâyî, İlhanların Selçuklu sultanları ve Anadolu toprakları üzerindeki metbûluk statülerinden kaynaklanan tasarruflarını “feleğin takdiri”, diğer bir deyişle “kader” şeklinde sunmaktadır.⁶²

Aksarâyî tarafından sık sık vurgulanan diğer bir husus, sadece ilhanların değil, onların hizmetindeki vezirlerin ve *sâhib-i divân*ların da Rûm ülkesine olan destekleri ve yardımlarıdır.⁶³ İlhanlar nasıl “cihan padişahı” iseler, onların vezirleri de “doğunun ve batının veziri”dirler.⁶⁴

Moğol İlhanlı hükümdarlarının ve şehzadelerinin “adaleti yaymak” yönündeki iradeleri, herhangi bir zorunluluktan yahut çabadan değil, bizzat “tabiatlarından ve cibilliyetlerinden” kaynaklanmaktadır. Şehzade Geyhatu (1291-1295) Anadolu topraklarına geldiğinde de böyle olmuş, soyundaki “adillik hasletiyile” o topraklara adaleti yaymıştı.⁶⁵

Eserini kendisine ithaf ettiği Temürtaş Noyan ise “Hüsrev-i Pervîz tahtına layık bir padişah”tı. Bu noyan, Anadolu’ya geldiğinde Kayseri’de ikamet etmişti; zira orası *kaysar*lerin⁶⁶ tahtgâhiydi ve Temürtaş böylece Roma imparatorlarının da varisiydi. “Allah mülkü, ayetin hükmüne uygun şekilde, Allah için çalışan Temürtaş’a vermiş; böylece Cennet (yani Rûm), yılan ve şeytanın (“ası” Türkmenleri kastediyor)

62 Aksarâyî, *age.*, s. 105.

63 Örneğin bkz. Aksarâyî, *age.*, s. 110.

64 Aksarâyî, *age.*, s. 111.

65 Aksarâyî, *age.*, s. 116. Bu rivayetinde Aksarâyî, Şehzade Geyhatu’nun Rûm topraklarına gelmesinden sonra, “*hatunların* ve ordu mensuplarının alışverişleri sebebiyle esnafın gelirinin çok fazla arttığını” söyler. Fakat buna delil olarak esnafın gelirinin nasıl ve ne derece iyileştiğini örneklemek yerine, alınan verginin iki katına çıkarılmasını gösterir: “200 bin *dirhem* olan Aksaray’ın kararlaştırılmış vergisi (*mukarrer-i mâl*) 400 bin dirheme ulaştı. Böylece bütün halk huzur buldu.” Anlaşılan Aksarâyî, verginin ikiye katlanmasını olumlulamak ve meşrulaştırmak için kasıtlı biçimde sonuçtan sebebe yönelmektedir. Müellife göre “adaletin dışına çıkmayan adil” şehzadenin vergi artış kararı, elbette sadece “esnafın gelirinin artması” ile açıklanabilirdi.

66 *Kaysar*, Arapların Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvandır. Aslı Grekçe *kaisar* (*καῖσαρ*) olan kelimenin Arapçaya erken bir dönemde Aramice yoluyla girdiği ileri sürülmektedir; bkz. Işın Demirkent, “Kaysar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXV, İstanbul 2002, s. 94.

nefesinden kurtulup Âdem'in nefesine kavuşmuştu.”⁶⁷ “Tüm Rûm ülkesine adaleti yayan Temürtaş”, “hayrat ve bağışlarıyla bu memleketi abat etmiş; kötülükle ve isyanla savaşması İslam'ı ve Müslümanları da yüceltmışti”. Böylece o, bir taraftan “Zamanın Mehdî'si”⁶⁸ ; diğer taraftan da “zamanın Ferîdûn”⁶⁹,u” idi⁷⁰.

İlhanlı dönemi tarihyazımı ekolünde kullanılan, yukarıda örneklerini verdiğimiz tarzda hem Türk-Moğol, hem de İslam öncesi ve sonrası Arap-Fars tarihsel hafızasından beslenen meşrulaştırma aygıtlarının sayısını çoğaltmak elbette mümkündür. Bildirinin sınırları çerçevesinde, önemli kaynaklardan öne çıkan örnekleri vermiş bulunuyoruz.

67 Aksarayî, *age.*, s. 261-262.

68 Aksarayî, *age.*, s. 1, 262.

69 İran millî destan kahramanıdır. İran'ın destansı hükümdarlarından Cemşîd'in soyundan gelen Atbîn'in (Abtîn) oğludur. Kötülüğün timsali Dahhâk'ı yenmiştir; bkz. Tahsin Yazıcı, “Ferîdun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C XII, s. 396.

70 Aksarayî, *age.*, s. 262.

Kaynaklar

- Aka, İsmail, “Aksarâyî, Kerîmüddin”, İstanbul 1989, C II, s. 293
- Ball, Terence, “Power”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 397-400.
- Binbaş, İlker Evrim, “Oğuz Khan Narratives”, *Encyclopedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/oguz-khan-narratives>
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994.
- Demirkent, Işın, “Kayser”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXV, İstanbul 2002, s. 94-96.
- Erdem, İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1995.
- Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Ankara 2010.
- Friedman, Richard B., “Authority”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, ed. David Miller, Janet Coleman, William Connolly, Alan Ryan, Oxford 1991, s. 28-31.
- Gardet, L., “Kawn wa-Fasād”, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Leiden 1997, C IV, s. 794-795.
- Göksu, Erkan, “Kösedağ Savaşı (1243)”, *Tarihin Peşinde*, sy. 2 (2009), s. 1-14.
- Gömeç, Saadettin Yağmur, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Ankara 2017.
- Gömeç, Saadettin, “Türklerin ve Moğolların Tarihi İki Boyu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C XXVI/sy. 42 (2007), s. 1-7.
- Gönenç, Levent, “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, *Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, C L/sy.1 (2001), s. 131-152.
- İbn Bibi, *el-Evāmîrü'l-Alā'îye fî'l-Umuri'l-Alā'îye (Selçuk Name)*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- İbn Bibî, el-Hüseyn b. Muhammed b. 'Alî el-Ca'ferî er-Rugedî, *el-Evāmîrü'l-Alā'îyye fî'l-Umûri'l-'Alā'îyye*, tıpkıbasım haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1956.
- Jackson, Peter, “Mongol Khans and Religious Allegiance: The Problems Confronting a Minister-Historian in Ilkhanid Iran”, *Iran*, C XLVII, London 2009, s. 109-122.

Kâdî Nâsirüddîn Beyzâvî, *Nizâmü't-Tevârih*, ed. Mîr Hâşim Muhaddis, Tehrân 1382.

Kamola, Stefan T., *Rashîd al-Dîn and the Making of History in Mongol Iran*, (Doktora Tezi), University of Washington 2013.

Kamola, Stefan, "History and legend in the Jâmi' al-Tawârikh: Abraham, Alexander, and Oghuz Khan", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, C XXV/sy. 4, (2015), s. 555-577.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2014.

Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'niü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

Kerîmüddîn Mahmûd-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Koca, Salim, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 37 (2015), s. 35-84.

Kolbas, Judith, "Historical Epic as Mongol Propaganda? Juwaynî's Motifs and Motives", *The Mongols' Middle East, Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran*, eds. Bruno De Nicola-Charles Melville, Leiden-Boston 2016, s. 155-171.

Matuz, Josef, "Der Niedergang der anatolischen Seldschuken: die Entscheidungsschlacht am Köseadağ", *Central Asiatic Journal*, C XVII/sy. 2-4 (1973), s. 180-198.

Melville, Charles, "Anatolia under the Mongols", *The Cambridge History of Turkey*, C I, Cambridge 2009.

Melville, Charles, "From Adam to Abaqa: Qâdî Baidâwî's Rearrangement of History", *Studia Iranica*, C XXX, (2001), s. 67-86.

Melville, Charles, "The Early Persian Historiography of Anatolia", *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East. Studies in Honor of John E. Woods*, ed. J. Pfeiffer-S. A. Quinn, Wiesbaden 2006, s. 135-166.

Melville, Charles, "The Mongol and Timurid Periods, 1250-1500", *Persian Historiography*, ed. Charles Melville, New York 2012, s. 155-208.

Özaydın, Abdülkerim, "İbn Bîbî", *DİA*, İstanbul 1999, C XIX, s. 379-382.

Özgüdenli, Osman G., “İlhanlılar’da Hükümlerlik Telâkkisi ve Hükümdar Algısı”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C V/sy. 1, (2018), s. 73-91.

Özgüdenli, Osman G., “XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da Tarihyazıcılığ”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan (75. Doğum Yılı)*, ed. E. Uyumaz-A. Usta-M. Kesik-C. Piyadeoğlu, İstanbul 2013, s. 258-284.

Reşidüddin Fazlullâh Hemedânî, *Câmi’üt-Tevârih-i Reşidüddîn Fazlullâh Hemedânî*, tas. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, Tehrân 1373.

Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara 2013.

Sevim, Ali-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995.

Sümer, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C I, (1969), s. 1-147.

Temir, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din’in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989.

Togan, A. Zeki Velidi, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1982.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2013.

Turhan, Kasım, “Kevn ve Fesad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXV, İstanbul 2002, s. 343-345.

Uyar, Mustafa, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2012, s. 409-438.

Yazıcı, Tahsin, “Ferîdun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C XII, s. 396.

Yıldız, Sara Nur, *Mongol Rule in thirteenth-century Seljuk Anatolia: the Politics of Conquest and History Writing, 1243-1282*, (Basılmamış PhD tezi) The University of Chicago, Chicago 2006.

